

24. *Tramble N.* «Double life» / N. Tramble // Ist Rennes Contemporary art: exhibition catalogue. – Rennes, 2008.

25. *Turkina O.* Olga Kisseleva's Psychopathological Trainer «Powerbike» / O. Turkina // OPEN2003 : exhibition catalogue. – Venice, 2003.

26. *Wright S.* «Erewon et son double» / S. Wright // Where are you?: проект Ольги Киселевой. – М., 2000.

27. *Официальный сайт Ольги Киселевой.* – <http://www.kisseleva.org/>.

Г.М. Діденко, Т.Д. Суходуб

РОЗДУМИ ПРО СИЛУ І СЛАБКІСТЬ

Рецензія

на книгу: Piotr Nowak. Podpis księcia. Rozważania o mocy i słabości. – Warszawa: «Kronos», 2013. – 522 с.

Монографія «Підпис князя. Міркування про силу і слабкість» відомого польського філософа, професора Білостокського університету (Uniwersytet w Białymstoku), заступника головного редактора щоквартального журналу «Кронос» («Kronos»), перекладача і редактора видань польською мовою творів таких провідних європейських філософів ХХ ст. як Х. Арендт, К. Шмітт, Л. Штраус, У.Х. Оден та ін., безумовно, є подією. Зацікавленість в цьому доробку в Україні визначається, на нашу думку, принаймні декількома причинами. Насамперед, книга П. Новака знайомить професійну філософську громадськість з тематизацією сучасного польського науково-філософського дискурсу, адже робота, що рецензується,

надає можливість заглибитись у проблематику філософських пошуків як власне польських мислителів, відчутти стиль їхнього метафізичного міркування, так і побачити рецепцію ідей зарубіжних мислителів епохи «модерну» та сучасності у польській філософській традиції та власне в авторському розумінні та тлумаченні їх. В цьому аспекті, як маємо відзначити, в монографії надзвичайно цікаво переосмислюються й тим осучаснюються, зіставляються, перетинаються у смислових вимірах розмисли, наприклад, Макіавеллі, Шекспіра, Гоббса, Руссо та Карла Шмітта, Олександра Кожева, Кшиштофа Михальського, Жиля Дельоза, Мішеля Фуко тощо. Такий авторський підхід дійсно дозволяє поринути у «вічні» проблеми людського буття, але у змінних вимірах історії ХХ-ХХІ ст., поринути не заради відчуття «метаісторичності» цих проблем, а заради принаймні інтелектуальної спроби засвоїти уроки історії та минулої культури.

Маємо також підкреслити, що дослідження П. Новака привертає увагу й через актуалізацію таких значущих й для сьогодення проблем соціальної філософії та політичної антропології як влада, її історичні трансформації, інституційні та емпірико-буттєві пласти та прояви, як взаємовідношення народу, особистості та влади, взаємодія влади та творця, владних стосунків та ін. На перший погляд, начебто усталені теми, але в тому-то й талановитість та заслуга автора, що його, образно кажучи, перо примушує цілком по-іншому вглядітися в порушені питання. Для прикладу наведемо наступні авторські розмисли: «Сьогодні кожен хоче – саме тому, що може – стати “Князем”, оскільки демократизувалися мрії про безумовну і суверенну владу. Сучасні “Князі” звертаються до нас зі сторінок газет, телевізійних екранів і на політичних мітингах. Але миті ока досить, щоб упевнитися, що в них немає нічого з величі й трагічності Ліра, демонічної підступності герцога Вінченцо або мудрості Проперо. Вони стоять перед нами смішні та голі – і в кінцевому рахунку кожен з них є замінним. Вони як воскові ляльки в анімованому рукою невігласи ярмарковому балагані. Їх рішенням не тільки бракує суверенності, але вони, по суті, є довільними – а крім того вони

завжди просякнуті страхом (“хто прийде після мене?”) і насильством (“не дам!”, “це моє!”). Створювані ними ідеї, проекти, цінності, тобто творені саме такими людьми, зношуються так само швидко, як вони самі. Сьогоднішні “нові князі” – це істоти, які в усіх відношеннях гірше звичайних людей, надуті, гротескні, дегенеровані. Їх єдиною перевагою є щире бажання правити іншими...» (с. 513).

Сподіваємося, що ми переконали читача у тому, що зіставляючи часи, звертаючись до філософських ідей та художніх образів світової літератури та філософії, все ж таки в полі зору автора – складна соціальна сучасність, яка потребує метаісторичного погляду, зважання на минулий досвід, аби розібратися в нагальних проблемах. Зважаючи саме на цю можливість – подивитись на сучасне крізь минуле (що надає книга), можна стверджувати, що дане дослідження польського науковця обов’язково сприятиме активізації громадської думки щодо політичних процесів, становленню новітніх суспільних практик, поживавленню науково-теоретичного дискурсу щодо особливостей феномену влади в нинішніх умовах, певним чином пов’язаних з процесом глобалізації тощо. Автор доволі часто, у різних контекстах, підкреслює думку, що «придумати» життя «з чистого листа» неможливо, отже має сенс розмірковувати над реально існуючим та тим, що відбулось, не підмінити реальність привабливою завісою, що затьмарює душу та паморочить людський розум, а пробиватися до реальності на підставі існуючого в історії культури досвіду. Звідсіля й одні з «головних героїв» книги Новака, скажімо – Ніколо Макіавеллі або Вільям Шекспір, скоріше представляють життя, світ людини, саму людину такими, якими вони є, шукаючи у своїх знаннях відповідність власним турботам, розрахункам, сподіванням і навіть страхам.

В загальній оцінці доробку П. Новака не можна не відзначити й оригінальність застосованого ним жанру метафізичних міркувань – йдеться, як доцільно підкреслити, про специфічного гатунку «езотеричну» філософію, яка поєднує в собі як творчій діяльності літературно-художній стиль, письменницьку майстерність щодо слова з глибиною логіко-філософського аналізу – і це стосується не

тільки, скажімо, текстів, до яких в своєму аналізі звертається автор – Х. Арендт чи В. Беньяміна, В. Розанова чи Ч. Мілоша, В. Набокова чи Т. Манна (зауважимо, що бібліографія доволі широка), а й самого автора, чия форма філософських міркувань може бути представлена, якщо скористуватися терміном самого науковця, «універсальною літературою». Такий підхід передусім дозволив П. Новаку наочно, в естетичному сенсі цікаво і одночасно – теоретично обґрунтовано, представити точки духовно-культурного «перетину» власне філософії та літератури, показати своєрідність «розгортання» в принципі тотожних проблем, пов'язаних передусім з феноменом влади та владних взаємовідносин, у художньо-мистецькому та філософському текстах, які по-своєму вибудовують дискурси щодо певних буттєвих вимірів усвідомлення цих проблем.

Якщо ж позначити головну проблему, що наскрізь проходить через монографічне дослідження «Підпис князя...» та навколо якої будується авторський дискурс щодо влади, владарювання тощо, то вона полягає в усвідомленні складної діалектики, що вибудовувалася в історії між тими, кого можна, зважаючи на певні критерії – ознаки поведінки, характерологічні властивості або соціальне становище та ін., визначати як «слабких» або навпаки – як «сильних». Хоча зразу ж підкреслимо, що не існує абсолютних критеріїв, адже як «сила» може врешті решт завершуватись, проходячи якесь коло подій та обставин, «слабкістю», так і «слабкість» здатна переходити в силу – навіть при усіх усталених в традицію, тобто стійких формах того та іншого. При цьому зрозуміло, що існує у якості історичної закономірності певна переважаюча форма – домінування за традиційною ієрархією взаємовідносин у суспільних спільнотах сили, відповідно – «сильних», над силою, ослабленістю, відповідно – владарювання над «слабкими», податливими. От саме цими численними моментами взаємодій між «силою» та «слабкістю» в якості предмету своїх міркувань й опікується автор. Інакше кажучи, провідна тема «Підпису князя...» – взаємовідносини «сильних» та «слабких», тих, хто вже є «князем» (державцем, можновладцем, керманічем) і тих, хто будь-якою ціною хоче стати «князем», щоби мати безумовну владу над людьми.

Загалом відзначимо, що коло філософських інтересів Петра Новака досить широке, про що свідчать й інші його монографічні видання – «Онтологія успіху. Есе з філософії Олександра Кожева» (2006), «Стародавні та Шекспір у часі. Деякі замітки про війну поколінь» (2014), «Виховання троглодитів. Нотатки про вищу освіту та інтелектуальну культуру сучасної людини» (2014), «Я вмираю, отже, існую» (2016). Безумовно, вже сама тематика даних книжок зачаровує нестандартними постановками питань, спонукає до розмислів, але ми звертаємо тут увагу на працю «Підпис князя...». Відбулося так, можливо, тому, що рецензована книга у першу чергу заповнює певною мірою прогалину в аналізі надзвичайно актуальної проблеми соціального буття – становлення сильної особистості та її ролі у розвитку людських спільнот (постать «Князя»). І хоча автор зважає насамперед на стосунки «сильного» із «слабкими», керованими, тим не менш, проведений ним глибокий теоретичний аналіз проблеми приводить до можливості розуміння й більш широкого кола питань, зокрема, дозволяє прояснити підстави конкретних технологій підвищення позитивної участі людей, зокрема молоді, в сучасній соціально-перетворюючій діяльності. Слід сказати, що взагалі тема взаємовідносин між людьми різного віку, вплетених в процес суспільно-політичних, владних відносин, займає в монографії окрему полицку – на думку автора, розв'язання цього складного питання має позитив, несе продуктивний для загалу результат тільки тоді, коли рух йде не в бік «війни поколінь», а в бік плідної співпраці людей різного віку, зокрема, задля цивілізованого механізму передачі влади.

Ерудиція П. Новака просто вражає. Лише перелік авторів, на яких він посилається при аналізі проблеми стосунків «сильних» і «слабких», складає 17 сторінок. Якщо ж зазначити структуру роботи, то вона складається із вступу, двох розділів – «Сильні» і «Слабкі», поділених на окремі глави, солідної бібліографії та підсумків. Епіграфом для розділу «Сильні» слугують слова Н. Макіавеллі: «Треба застосовувати силу, як тільки є okazія». Головними героями цього розділу стають той же Н. Макіавеллі та В. Шекспір. На під-

ставі робіт італійського ренесансного мислителя «Історія Флоренції» та «Князь», а також критичного розгляду насамперед трилогії Шекспіра «Король Лір», «Гамлет», «Річард III» досліджується поняття «сильні».

«Сильні» в авторській інтерпретації – це особистості, здатні дати рішучий бій передусім злій долі й забезпечити успіх справі, яку вони очолюють, використовуючи при цьому, без зайвих пересторог, усі можливі засоби для перемоги. «Князя» Макіавеллі філософ ставить поряд з «Державою» Платона, підкреслюючи, що обидві ці роботи по праву можна визначити як керівництво для володаря, який хоче знати, як саме зробити перший крок та подальші... В цьому відношенні людина стає дією, інакше – тим «суб'єктом» чи «функцією», чим вона сама себе «запрограмувала» бути, чим вона себе зробила. Звідсіль не є правдою те, що людське існування знаходиться під владою явних чи потаємних засад. Людина сама визначає ті принципи, які сповідує, сама втілює в тканину життя чергові, але в чомусь важливі для неї, системи цінностей. Немає таких засад, таких цінностей, творцями яких не була б людина. Таким чином, визначаючи зміст поняття «сильні», автор услід за Макіавеллі підкреслює, що з ренесансної доби формується як теоретична настанова так і життєва мудрість стосовно того, що сильна людина не повинна ані сахатися від долі, ані хапати та класти її «на коліна», адже фортуна проявляє себе як птаха, яка існує сама по собі, але яку добре іноді й смикнути, аби вона була слухняною. Інакше кажучи, усталена тодішня відповідь щодо людини та підстав її існування така – рівно половина світу знаходиться в руках долі, але другою половиною керує сама людина. Про Бога ж Макіавеллі у своїх міркуваннях ніби забуває, зважаючи на те, що в політиці, як і у космології, зникає різниця між «нижнім» і «вищим» світом. Підсумовуючи, дослідник зауважує, що недоречно вважати погляди Макіавеллі слухними лише по відношенню до минулого, адже його ідеї складають й «атмосферу наших часів». Якщо у минулому діючою була різниця між злом і добром, то «в світі Макіавеллі – в нашому світі – вона є предметом політичної гри» (див.: с. 44).

Дослідження П. Новаком творчості В. Шекспіра з точки зору поділу суспільства на «сильних» і «слабких», у згаданих вже, а також в останньому творі англійського класика «Буря», підкреслює гуманістичну спрямованість шекспірівських творів. Йдеться про вищість людини над іншим буттям, її здатність творити саму себе навіть в умовах трагічних, смертельних загроз, обирати не покірність, а складний шлях руху до самої себе, супротив приречення. Вищість людини по відношенню до всіляких духів і страхів, її принципова свобода й нагороджують особистість своєрідним титулом господаря.

Але з міркувань щодо Макіавеллі та Шекспіра тільки розпочинається новаківський дискурс про «сильну особистість». Подалі предметом аналізу польського вченого постануть й феномени людської сили за роботою «Левіафан в теорії держави Томаса Гоббса...» Карла Шмітта, а також питання взаємодії влади і філософії в «Тиранії і мудрості» О. Кожева, працях «Про тиранію» Л. Штрауса, «Буття та час» М. Гайдеггера та ін. Це предмет більш докладної розмови й аналізу, який непросто зробити в межах такого жанру як рецензія. Наразі ж є сенс хоча б відзначити наявність такого пласту міркувань у роботі П. Новака, підкреслити, що дані твори не тільки свідчать про буремну історію ХХ ст., але й ретельно позначають ознаки, причини цієї історично складної, насправді трагічної історії.

Надзвичайно змістовною у першому розділі є, на наш погляд, глава «Дитя війни», присвячена аналізу книги Кшиштофа Михальського «Полум'я вічності». Відзначимо, що К. Михальський, який нині є директором Віденського інституту наук про Людину, займає одне з чільних місць на мапі європейського філософського життя. П. Новак вважає його спадкоємцем ідей Макіавеллі і Шекспіра. На його думку, якщо у свій час таким спадкоємцем цілком справедливо вважався Томас Гоббс, то в теперішній час – Карл Шмітт, Олександр Кожев, а в Польщі – «зібраний <Лешеком> Колаковським із фрагментів Ніцше і Гайдеггера – Кшиштоф Михальський» (с. 8). Як можна зрозуміти, твір «Полум'я вічності» викликає у П. Новака одночасно і велике задоволення і злість через неоднозначне

тлумачення сутності таких важливих для розуміння сучасного суспільства понять як «нігілізм», «дитинство», «війна», «перетворення» (зокрема, йдеться про перетворення людини в «надлюдину»), «смерть», «любов», «біль» тощо. Достоїнство твору Михальського автор «Підпису князя...» бачить в тому, що той не зводиться лише до ніцшеанських тез, а містить в собі оригінальне тлумачення начебто вже достатньо досліджених понять, яке здатне слугувати подальшому розвитку політичної філософії і більш впорядкованого суспільного життя.

Так, нігілізм визначається К. Михальським не як стан внутрішнього виснаження, «психічної пустки», порожнечі, пустоти, а є наперед збігом обставин, який історично важко пояснити; то є ситуація, в якій найвищі цінності втрачають вартість. Але чим є те, що втрачає вартість? Що таке сама вартість? За Михальським, то є все, що надає хаосу вигляд ладу, порядку. От і виявляється, що «В світі, в якому живе Бог, кохали, вмирили, виконували обов'язки завжди в чиєсь ім'я; чинили в ім'я інших, найчастіше зовнішніх (можна би сказати: нав'язаних) цінностей – Вітчизна, честь, Христос. Але Бог вмер. Виявилося, що фундамент, на якому людина складала до того своє життя, то химери, а її майстерно збудований дім, то будинок із карт. Нігілізм – це ситуація, коли виходить на яв смерть Бога, а внаслідок цього – розпад цінностей, які, як остиглі зірки, де не інде ще сяють, окрім того, що їх самих вже давно немає» (с. 301). Чи є вихід в цієї ситуації? Безумовно, є, і міститься він у «переоцінці цінностей», наскільки вона можлива за життя. І це не просто інтелектуальна операція. «Філософія життя» здатна допомогти у пошуках виходу із ситуації переоцінки цінностей, але лише за умови, що «філософія життя» саме є життям, а не лише теорією. Це означає, за К. Михальським, що не можна її спочатку зрозуміти, аби пізніше застосувати: діяльність розуміння і діяльність застосування не даються окремо одне від іншого. Отже, в наш час складних суспільних змін настанова К. Михальського, що людина здатна переглядати правила, за якими живе світ, що вона в змозі їх ламати, як ламає їх дитина, створюючи при цьому абсолютно нову дійсність, дуже слушна.

Особливу увагу К. Михальський приділяє дитинству, до чого привертає увагу в першу чергу й П. Новак, розтлумачуючи його позицію. Адже, дійсно, дитині є в чому позаздрити, наприклад, її легкості ставлення до часу або дитячій безтурботності, в якій автор бачить втрачений вимір людяності. Дитина безневинна, дитина чужа, вона не має розуміння минулого і майбутнього, її існування визначається виміром – бути поза добром і злом. Дорослі ж люди вкладають надміру сил в кожную із наведених ситуацій, прагнучи їх духовно опанувати та розв'язати суперечності між самим собою, ситуаціями, в яких приходиться перебувати, та світом інших. То у дітей дорослі повинні вчитися жити, бо «Тільки дитина вказує своєю поведінкою на принципову уривчастість існування, тільки дитина рве його на шматки, які не хоче й не вміє потім скласти. І тільки їй випала доля птаха Фенікса, що здатен щодня відроджувати своє щастя з-під попелу вже пережитого» (с. 304).

Важливим для розуміння існуючої ієрархії цінностей, зауважує автор, є й поняття «війна», що навряд чи, зважаючи на наше сьогоднішнє, є потреба заперечувати та й взагалі в новітній історії це явище набуло значення чи не тотального в житті суспільства. Війна, що впливає з творчості К. Михальського, може бути представлена як інша назва для визначення відмінностей, розрізень, розмежувань тощо, стосовно яких розум стає безпорадним (див.: там само). Війна не є абстрактним злом, тому лише від людей залежить її перебіг. Боротися з цим конкретним злом можна красиво, подібно до того, як красиво можна відрізнитися один від одного. Але можна також зайняти іншу позицію – сіяти довкола себе горе, тотальне знищення, відсутність естетичного, тобто безпосереднього переживання прекрасного, виміру буття. Початком цього зла завжди є «інший» – хтось інший, інакший, ніж «Я» сам, той, хто вносить в мій життєвий світ певні відмінності, що стануть джерелом екзистенціального неспокою. При цьому «Іншим» може бути будь-хто – жінка, єврей, циган, католик... – за вибором, за кольором тощо... Звідсіть існує, за Михальським, лише єдиний спосіб уникнути тотального руйнування життєвого світу людини – завжди починати з себе,

виробляючи позитивне ставлення як до себе, так і до інших, шукаючи компромісу. П. Новак цілком поділяє таку версію можливості нарешті отримати усім мирне, цивілізоване життя. В зв'язку з цим зауважимо, що в іншій своїй книзі «Онтологія успіху...» ще 2006 р. П. Новак розгортає цілу програму дій для досягнення людиною як злагоди всередині себе та у відносинах, так і життєвого успіху.

Смерть, кохання, істина, біль та ін. як сутнісні ознаки людського життя розглядаються в роботі як феномени, що несуть в собі, або краще сказати – втілюють, набуті людиною знання, досвід, культуру почуттів. Смерть – це сила, з якою майбутнє проривається в теперішнє і намагається знищувати все людське. Людина є «хворою на смерть». Перед смертю, якщо знов звернутися до настанов Михальського, не варто грати важливу персону, навіть якщо ти такою є, адже смерті не дивляться в очі, з нею не грають в кості... Можна сподіватись спробувати уникнути смерті такими різними способами як, скажімо, медицина, філософія, але боятися її не треба, бо ні Бог, ні філософ не вмирають. В людині вмирає дитина, яка в розпачі, з надією, в останню мить просить батька про допомогу, щоб в останню мить потримав її за руки. Щодо кохання, то воно сильніше за смерть. Лише кохання здатне зупинити її отруйне жало, тому що вічним, невмирущим є прагнення любові. Вічність приходить в світ разом із коханням і через кохання. Як і смерть, кохання є хворобою і та хвороба немає визначених властивостей; кохання набуває властивостей особи, якою воно оволодіває. Інакше кажучи, кохання – це дар, що приходить з майбутнього, залишаючись чимось незаробленим, чимось, про що не можна подбати або чого вимолити. В цьому відношенні тіло являється «екіпажем кохання» (К. Михальський) або вічності. Вічність тому має характер недвозначно тілесний, тому-то мусить боліти. Ці слухні роздуми буквально притягують ненав'язливою пропозицією вдумливо вглядатися у життя, його принади та труднощі, через які все ж таки прагнути прокладати шлях до любові.

Отже, оцінюючи даний розділ роботи загалом, можемо стверджувати, що має місце концептуальна продуктивність інтерпретацій П. Новаком пропозиції К. Михальського щодо естетизації ети-

ки, але варто навести й слушний підсумок теоретичним міркуванням й самого автора. У своїй кінцевій оцінці «Полум'я вічності» він зауважує, що, з одного боку, слід безперечно визнати великі досягнення цієї книги в справі формування людиною самої себе, порівнює читання цього захоплюючого твору з огляданням Сикстинської капели – із задертою до гори головою, але одночасно П. Новак й попереджає, що твір Михальського – «...книга зухвала, небезпечна як пожежа, бо являє собою додаткові димові завіси при розумінні “дітей війни”» (с. 327).

В цілому ж розділ «Сильні» – це своєрідна спроба поєднати філософію і літературу з метою прискіпливого аналізу взаємовідносин «сильних» і «слабких». Як показується, в сучасних умовах можливості стати «Князем» значно зросли, передусім за рахунок глобальних демократичних зрушень, тому й «князів» розплодилося чимало, але зовсім не всі, хто марить стати «князем», має підстави для отримання цього титулу.

В розділі «Слабкі» взаємовідносини влади, сили й слабості розглядаються насамперед на підставі аналізу «Шинелі» М.В. Гоголя. Залучаються до авторської аналітичної роботи й такі відомі знавці творчості письменника як В. Набоков, В. Розанов, М. Бахтін, В. Ейхенбаум. Але і в такій поважній компанії, як слід зауважити, П. Новак зміг сказати своє слово щодо слабких, бідних, «маленьких людей». Гоголь – той «Шекспір посередності», який розміщує людей в маленький до неймовірності світ великих людських переживань. Слабка людина – Акакій Акакієвич – живе так, начебто його й немає в цьому світі; його монотонне буття свідчить лишень про те, що він і сам не знає, що з ним буде в подальшому. Таку людину не помічають і не цінують та й сама вона себе не шанує – голиться без дзеркала, уникаючи навіть будь-яких гладеньких поверхонь, аби зненацька не побачити в них свого власного обличчя. Тобто, слабка людина не є цікавою передусім самій собі, тому не цікавиться й тим, що відбувається навколо неї. Слабка людина вважає себе нічого не вартою. От і бідному Акакію Акакієвичу лише шинель надала нарешті суспільне визнання. Його стали помічати..., тому зрозу-

міло, чому втрата шинелі для нього – це втрата всього. Отже, щоби не почувати себе бідною, людина повинна мати дім, визнання, кохання, свою справу, а саме головне – не втратити самої можливості здійснювати себе як особистість.

Слабкою є й та людина, яка живе в світі необмежених можливостей, але не хоче або не може, не є здатною, не має сили реалізувати себе в цьому світі. Життя такої людини вимальовується начебто з її власної волі. Але, на думку Петра Новака, ситуація дещо змінилася і такий підхід дуже завузький. Адже в світі, в якому ми тепер живемо, порядок заснований на силі та страху перед його розпадом. Звідсіль і визнання в ньому цілком довольне, пов'язане із суспільною ієрархією; підтримане насиллям і «брудними викрутасами»; має найтісніший зв'язок із владою, є її духовним амфетаміном. Отже, «В хворому світі рангів, ступенів і почестей “танцюємо” довкола “впливових особистостей”, полемізуємо з ними, вклоняємося ним, лаємо їх» (с. 358). Це стосується сотень тисяч людей, власне кожного, кого притягує величчя. В цьому контексті гоголівський герой як тип людини – не лише втілення старого, ненависного політичного ладу... Він виказує собою життя всіх тих, хто не розуміє – не хоче і не здатен розуміти – суспільних правил визнання, через які світ стає дибки. Такі люди впливають на дійсність силою своєї слабкості. Їхня помста суспільству – атмосфера «семантичного нігілізму», яка стає для них кінцем їхнього світу, спочатку «смертю» соціальною, потім – реальною (див.: с. 359).

В монографії докладно досліджується «філософія слабкості» Дж. Агамбена, Х. Арндт, М. Фуко, В. Бенджаміна. Всі вони сходяться на думці, що саме людське, сутність людини – це є найважчий предмет вивчення, адже не дається легко дістатися таємниць складної людської екзистенції. Висновком же із все ж таки наполегливих всіляких прагнень усвідомити закономірності людського буття може бути тільки одне – життя є недоторканим, його не можна руйнувати, вбивати, позбавляти людяності попри усі соціально-політичні та моральні ускладнення. І тут знов-таки в авторських міркуваннях про «сильних» та «слабких» з'являється тема поколінь, так як одним із

моральних ускладнень життя є, за П. Новаком, саме «війна поколінь». Як сприймати це явище? Чи можна його тлумачити, з одного боку, як «гонитву молоді за владою, грошима і впливом», а, з іншого – як «відчайдушну спробу захищати власну позицію і свої інтереси людьми старшої генерації»? (див.: с. 517-518). І ще є питання: а чому зразу означати ці взаємини саме як «війна»?.. На думку автора, напруга і конфлікти між поколіннями настільки ж творчі і надихаючі, наскільки й неминучі: люди одного покоління, навіть якщо вони стоять на протилежних сторонах барикади, значно краще розуміють один одного, ніж своїх молодших чи старших спільників.

Міжпоколінні відмінності являють собою тому основи решти відмінностей, насамперед моральних і політичних. Як рішуче виразив це Мартін Гайдеггер, спільність в межах одного покоління, то є спільність долі... Тому зрозуміло, чому наступні покоління завжди інакше розуміють зміст такої фундаментальної категорії людського існування, якою є час: у молодих його завжди забагато, тоді як старшим його завжди не вистачає, вони його особливо цінують і не хочуть ділитися з іншими. Є сенс звернути увагу й ще на один аспект порушеної теми – кінець кінцем боротьба поколінь – це є боротьба за пам'ять. Хотілось би сподіватися, що такі глибокі роздуми П. Новака дійдуть і до літніх людей і до молодих.

Можна було б зауважити авторові за бажання підкріплювати його теоретичні сентенції прикладами із літератури, чималим цитуванням творів, але в цьому спостерігається й позитивний момент – читачеві надається можливість заринутись безпосередньо в наведені тексти, емоційно смачно, по-новому відчутти їх проблематику, художню образність як відомих, так і невідомих творів – перше поглиблює наше знання культурних традицій, друге – спонукає до знайомства з новими авторами та їх творчістю.

Широта ж, системність підходу до означених проблем в сукупності із ясністю і обґрунтованістю викладу роблять книгу Петра Новака «Підпис Князя. Міркування про силу і слабкість» цікавою і корисною для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, широкого кола читачів. Книга заслуговує на те, щоби бути перекладеною українською мовою.